

ПРАКТИКИ ШКІЛЬНИХ СЛУЖБ ПОРОЗУМІННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Шкільне середовище є соціальним простором, де щодня відбувається безліч міжособистісних взаємодій між учнями, вчителями, батьками та адміністрацією. Навіть незначне непорозуміння може призвести до тяжких наслідків – погіршення відносин, зміни класу, переведення дитини в іншу школу, звернення до правоохоронних органів і навіть судових процесів. Особливо гострою є проблема булінгу – повторюваних свідомих дій з наміром нашкодити, що можуть призводити до психологічних та фізичних травм, а іноді – до дитячих самогубств (Мірошнікова А., 2019). Тому пошук ефективних, ненасильницьких способів розв’язання шкільних конфліктів є надзвичайно актуальним як для України, так і для світової освітньої спільноти. Одним із найбільш дієвих інструментів у цій сфері є шкільна медіація та створення служб порозуміння, які впроваджуються в багатьох країнах світу та набули поширення в Україні.

Наразі в Україні з’явилася значна кількість наукових і науково-популярних публікацій, навчально-методичних посібників, присвячених темі медіації та врегулювання конфліктів у закладах освіти. У працях авторів Л. Адамчук, В. Андреєнкова, Н. Білик, В. Бондар, Л. Волченко, Т. Войцях, О. Дацко, С. Демчук, Ю. Казарінова, О. Калашник, К. Левченко, О. Мальцева, І. Марухіна, В. Мельничук, А. Мостовий, К. Муліка, В. Панок, І. Романишина, С. Сокор, О. Тищенко, С. Федорченко, Т. Харківська, І. Чорна та інших розглядаються різні теоретичні аспекти конфліктології та пропонуються практичні рекомендації щодо створення й розвитку шкільних служб порозуміння.

Мета тез – аналіз практик функціонування шкільних служб порозуміння в Україні та за кордоном.

Шкільні служби порозуміння – це команда з 8–10 старшокласників та координатора (психолога чи соціального педагога), яка пройшла навчання базових навичок вирішення

конфліктів із застосуванням відновних практик (медіація, кола прийняття рішень). Також школа має виділити приміщення, де можуть збиратися учні для проведення медіації. Таким чином, шкільна служба порозуміння працює над формуванням безпечної атмосфери в навчальному закладі (Мірошнікова А., 2019).

Шкільна медіація – це процедура врегулювання конфлікту між учасниками освітнього процесу за участі медіатора – нейтрального, незалежного посередника, який допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення з максимальним урахуванням інтересів кожної сторони. Учасниками шкільної медіації можуть бути учні, батьки, педагогічні працівники та керівництво закладу. Процедура ґрунтується на чотирьох ключових принципах: добровільність участі, конфіденційність, нейтральність медіатора та розподіл відповідальності між медіатором і сторонами (Душкова А., Прокопчук М., Іликчієва Е., 2021). Найважливішою особливістю шкільної медіації є те, що вона зосереджена на задоволенні потреб та інтересів дитини, що повністю відповідає вимогам Конвенції ООН про права дитини (статті 12, 13, 26, 29).

Світова практика виробила три основні підходи до запровадження медіації в школах:

1) наявність у школі дорослого медіатора (психолога, соціального педагога або вчителя), до якого направляють учасників конфлікту;

2) створення шкільної служби порозуміння, тобто залучення до процесу врегулювання конфліктів медіаторів-однолітків – учнів-старшокласників, які пройшли спеціальне навчання;

3) навчання основам медіації та навичкам ненасильницького спілкування всіх педагогів та адміністрації школи та функціонування шкільних служб порозуміння (Душкова А., Прокопчук М., Іликчієва Е., 2021).

Деякі моделі шкільної медіації беруть свій початок із практики так званої «сусідської» медіації, яка базується на діяльності волонтерів, громадських організацій та членів місцевих спільнот. Інші ж моделі спираються на професійні психологічні та конфліктологічні підходи. Обидва напрями є

цінними та взаємно доповнюють один одного. «Сусідська» медіація розвивається в руслі ідеї про мінімізацію втручання професійних спеціалістів, адже надмірна залежність від них може знижувати здатність людей самостійно вирішувати власні проблеми. Прикладом є США, де саме на основі «сусідської» медіації виникли численні моделі громадської шкільної медіації. Цей напрям активно підтримує Американська асоціація шкільної медіації, що функціонує з 1984 р. (Мальцева О., 2021).

Міжнародний досвід свідчить про високу ефективність шкільних служб порозуміння. У США широкого розповсюдження набула антибулінгова програма «Don't Laugh at Me» («Не смійся з мене»), створена на замовлення співака Пітера Ярроу, який був вражений звісткою про самогубство 12-річної дитини. Від 2000 р. в усьому світі натреновано 45 тисяч вчителів за цією програмою, з них 10 тисяч – в Україні. Американська професорка освіти та психології Дж. Муллет наводить приклад школи, де запровадження відновних практик створило атмосферу безпеки та затишку, адже діти радісно грали в коридорах, а на питання про дисципліну директор відповів, що у них просто немає таких проблем (Мірошнікова А., 2019).

Канадський досвід реалізується через спільні проекти з Україною. Зокрема, Канадсько-український проєкт розвитку поліції CUPDP (за фінансової підтримки уряду Канади) підтримав ініціативу «ЮПП – Інспектор ювенальної превенції», в межах якої було проведено тренінг для поліцейських «Базові навички медіатора для створення шкільної служби порозуміння». Метою тренінгу було сформувати знання та навички миробудування, ненасильницького розв'язання конфліктів, розвинути комунікативні навички, емпатію та асертивність у поліцейських, які працюють з дітьми. Шкільні служби порозуміння, спираючись на принцип «рівний рівному», доводять свою ефективність у розбудові культури діалогу, формуванні безпечного освітнього середовища та розвитку соціальної згуртованості.

Перші кваліфіковані шкільні медіатори з'явилися в Німеччині приблизно у 1990-х роках. Тоді було засновано спеціалізований інститут медіації та створено єдиний реєстр

медіаторів. Система підготовки мала два основні компоненти: підвищення кваліфікації педагогів та адміністрації освітніх закладів; додаткова освіта школярів, спрямована на формування навичок врегулювання конфліктів. Після проходження курсів і отримання сертифіката медіатора (Mediator) або спеціаліста з врегулювання суперечок (Streitschlichter) педагоги-медіатори починали навчати своїх учнів, формуючи групи однолітків-медіаторів (Shulmediator, Konfliktlotse) (Мальцева О., 2021).

Німецька Громадянська Служба Миру (forum ZFD) також активно підтримує впровадження медіації в Україні. Програма «Ефективні комунікації на основі ненасильницького спілкування» підготувала українських тренерів та експертів, які сьогодні працюють у школах та громадських організаціях.

В Україні розвиток шкільних служб порозуміння розпочався з офіційного листа Міністерства освіти і науки України від 13 вересня 2010 року № 1/9-623 «Щодо подолання злочинності серед неповнолітніх та організації профілактичної роботи», у якому акцентовано на створенні шкільних служб порозуміння. Наразі у нашій державі підготовлено понад 1000 учнів-медіаторів, функціонують близько 200 шкільних служб порозуміння. Наприклад, у Чернігові створення перших пілотних служб порозуміння відбулось ще в кінці 2018 р., коли були підготовлені медіатори з гімназії №31, ліцею №22 та школи №29.

А. Мірошнікова наводить результати функціонування шкільних служб порозуміння: на 80% знизилась кількість звернень до шкільної адміністрації з приводу конфліктів, на 78% зменшилася кількість бійок серед учнів, 63% педагогів готові делегувати учням право вирішувати конфлікти, а 82% медіаторів-школярів засвідчили, що процес медіації допоміг їм краще зрозуміти людей (Мірошнікова А., 2019).

Основні методи роботи шкільних служб порозуміння включають: медіацію однолітків (навчені старшокласники виступають посередниками у конфліктах між іншими учнями); кола прийняття рішень (кола цінностей) – зустрічі, на яких кожен має право висловитися, обговорюються проблеми та приймаються спільні рішення; вранішнє коло (елемент Нової української школи), що створює позитивну атмосферу з початку

дня; навчання навичкам ненасильницького спілкування (ННС) для учнів та вчителів; профілактичні заходи (виховні години, рольові ігри, інформування про діяльність служби).

В Україні впровадженням шкільних служб порозуміння займаються громадські організації. Зокрема, проєкт «Попередження гендерно зумовленого насильства, торгівлі людьми та порушення прав дитини» реалізує ГО «Ла Страда – Україна», проєкт «Мирна школа» реалізує ГО «Інститут миру та порозуміння», проєкт «Надання можливостей молоді для забезпечення примирення суспільства: сприяння взаєморозумінню та ненасильницькому спілкуванню» – ГО «Поруч». Учасники цих проєктів стають агентами змін у своїх громадах, поширюють принципи безконфліктної комунікації, проводять тренінги для інших та впроваджують власні ініціативи.

Таким чином, практики шкільних служб порозуміння в Україні та за кордоном демонструють високу ефективність у зниженні рівня конфліктності, профілактиці булінгу, покращенні психологічного клімату в школах та розвитку соціальних навичок учнів. Міжнародний досвід (США, Канада, Німеччина) свідчить про доцільність комплексного підходу, що включає навчання медіації як учнів, так і вчителів та адміністрації. Україна зробила значний поступ у цьому напрямку, зокрема створено ряд служб, підготовлено значну кількість медіаторів, накопичено успішні кейси в різних регіонах.

Вони сприяють тому, що учні навчаються самостійно вирішувати конфлікти, розвивають навички емпатії та ненасильницької комунікації, а також формують відповідальність за власні дії й взаємини. Це не лише зменшує рівень булінгу, а й створює атмосферу довіри між учнями, педагогами та батьками.